

LA FESTA DELS BOUS A PUÇOL

Josep Vicent Frechina

Un dels arguments més adduïts pels defensors de les pràctiques festives «políticament incorrectes» rau en el seu caràcter tradicional, tradicionalitat que els detractors de tals pràctiques equiparen a antiguitat tot invalidant el raonament o, fins i tot, donant-li la volta: són pràctiques anacròniques pròpies d'un passat bàrbar ja transcendit per la civilització contemporània i la seua sensibilitat superior. Es tracta d'un contraargumentari trampós o, si més no, desinformat: la antiguitat és un fet objectiu; la tradicionalitat, en canvi, és un fet subjectiu. En altres paraules: l'antiguitat és té; la tradicionalitat s'a-torga. La tradició –compulsiva o reflexiva– té sempre un caire sacralitzant, més proper a la sentimentalitat que a la racionalitat. Una pràctica és percepció tradicional quan la societat que la realitza s'hi

sent identificada; quan pertany al passat, recent o remot, que la societat ha escollit per projectar-s'hi; quan forma part de l'univers simbòlic que vertebrava la comunitat.

La pràctica del bou embolat i, concretament, la festa del set de setembre a Puçol (l'Horta) són exemples ben il·lustratius del que suara hem exposat. Es tracta d'una festa l'imaginari simbòlic de la qual s'ha forjat al llarg del segle XX i que viu, a hores d'ara, la seua màxima difusió. Mai s'havien embolat tants bous –ni a Puçol ni a la resta del País Valencià– com s'ha fet en els darrers vint anys. Mai havia tingut tanta acceptació la festa. I mai havia comptat amb la complicitat tan desinhibida de les autoritats competents que han optat per reglamentar-la –i subvencionar-la– desatenent les denúncies sistemàtiques de les associacions protectores

d'animals i els col·lectius antitaurins. I és ara quan s'ha convertit en una «festa tradicional».

No es tracta, òbviament, d'una festa estrictament moderna. Al País Valencià, el costum de córrer bous en les festivitats es documenta des de les grans celebracions urbanes medievals. El 1373, per exemple, ja es paga:

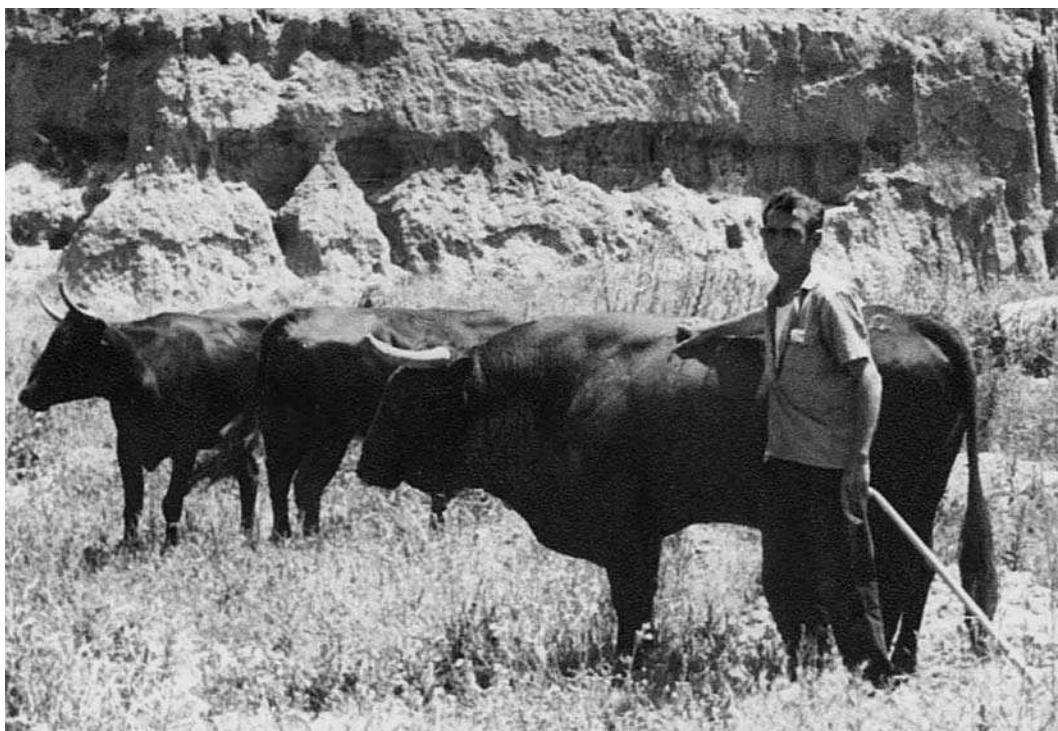
an Arnau Rovira nou lliures per preu o esmena de J toro, lo qual, de manament nostre, fos pres daquell per fer jochs en lo Mercat de València en vista del senyor Duch e de la senyora Duquessa per la festi-vitat feta per esguart de la novella venguda de la dita senyora Duquessa, lo qual toro per raó de ferides preses en lo dit joch es estat consumat e perdut!

33

PARLEM DE...

JOAN CORTINA

El bou Malage de la ramaderia de Vicent Peris (El Puig, l'Horta).

I en els pobles de l'Horta els corros de bous a festes estan ben documentats des del segle XVII. Així llegim en un plet del 29 de setembre de 1659 com es demanen:

licències per a fer-se festes públiques en los llocs de Moncada, Carpesa y Borbotó [...] com són balls, bous y altres semblants.²

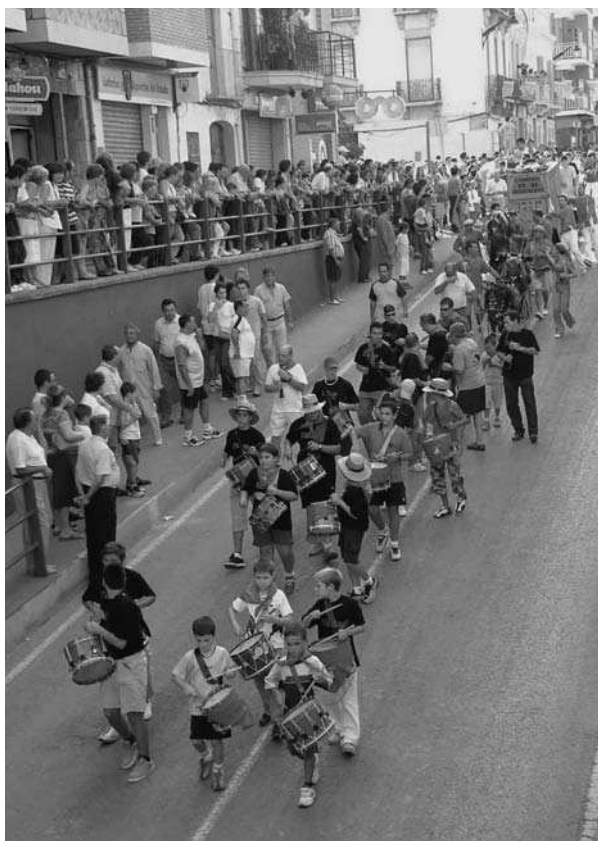
En aquestes festes el bou brau es feia servir com a element central de jocs lúdics, més o menys desproveïts de continguts simbòlics, on l'home mostrava les seues habilitats atlètiques assumint un risc considerable front a un rival físicament superior. Molts d'aquests jocs havien estat ocasionalment amenitzats incrementant el perill de la bèstia amb foc o pirotècnia com ens conta mossèn Porcar al seu dietari:

Dimats a 5 [de juliol de 1605]. [...] I tragueren un bou tot alquitranat i cremant tot i un altre tot carregat de piules, encara que li pegaren foc en lo corralet a on estava i féu mal a algunes persones que estaven prop i es pegà foc al cadafal.³

O Vicente Carbonell en descriure les festes taurines celebrades a Alcoi el 1668 dins dels actes de la *Cèlebre Centúria*:

Todos quantos Toros salieron infundian horror [...] no sucedió menos en la tarde del siguiente Jueves, antes se añadió algo de entretenimiento, pues acosadas de encendidos perros las fieras, aumentaron su rigor y acometieron valerosamente, impeliéndolas pendientes cohetes, que impuestos chispeaban, y tronaban en sus cuellos.⁴

Del bou embolat, en canvi, no tenim cap notícia fefaent fins el segle XIX. Des d'aleshores ençà, però, la difusió de la festa ha crescut en progressió geomètrica i són ben pocs els pobles valencians —sobre-

VICENT SALVADOR

Baixada de caixons.
Puçol, 2003.

tot en el territori que s'estén entre el Xúquer i el Millars— on no se celebren cada any quatre o cinc dies de bou embolat. L'Horta i la Plana són possiblement les comarques on l'acceptació de la festa assoleix les seues màximes proporcions.

A Puçol, la festa s'inscriu dins del cycle festiu estival, al bell mig de les festes patronals dedicades a la Mare de Déu al Peu de la Creu. La seua celebració ha adquirit tanta singularitat i transcendència que hom se'n refereix únicament amb la data en què s'escau: «el set de setembre», que deixa així de ser un dia més del calendari per esdevenir el dia més rellevant de l'any: «si hi ha una data que sone com una baldada en el cor dels puçolencs, que només el seu nom fa recórrer un escalfred d'emoció pels nostres cossos, eixa és el 7 de setembre, dia del bou», escrivia Francesc Ramon a les seues memòries.⁵

Les raons d'aquesta significació escapen de moment a qualsevol intent d'interpretació. Per què, de cop i volta, tot un poble es reconeix en un esdeveniment festiu que, en principi, no té res de particular respecte als que se cele-

bren en els pobles del voltant? En cap d'ells —ni tan sols en El Puig, veí i rival històric— el fenomen adquireix tanta envergadura identitària. Heus aquí un exemple irrefutable de «tradició escollida» mitjançant la qual una societat se celebra a ella mateixa tot restaurant cíclicament els vincles comunitaris que l'articulen.

Es tracta, però, com ja hem apuntat, d'una tradició moderna —escollida modernament, volem dir— conformada en la seua actual morfologia durant el darrer terç del segle XX. Fins aleshores, quan l'arribada de la transició democràtica propicià la magnificació de les tradicions locals i de les festes populars, el dia del bou havia hagut de suportar diverses prohibicions governatives. Tant és així que la seua celebració s'ocultava als programes de festes i només molt esporàdicament hom se'n referia amb algun asèptic eufemisme: «A las 11 tendrán lugar los festejos tradicionales de este día»,⁶ s'anunciava la cònicament, per exemple, al llibret de festes del 1943. Un any, fins i tot, segons conten Vicente Medina i Jorge Garcés en la seua història dels bous al carrer en Puçol, la

multitud, enfurismada davant la prohibició d'embolar el bou, decidí d'embolar l'alcalde qui ho consentí mirant d'evitar mals majors.

En l'actualitat, la seua celebració segueix un protocol formal que és ben habitual en tots els pobles on es corren bous.

Primerament es tanquen tots els bocacarrers del recorregut amb barreres i taulons lligats amb cordills d'espert —abans es feia servir tot el parc mòbil de carros de la població—. Els veïns protegeixen les entrades de les seues cases amb puntals, taulons o, fins i tot, *burladeros* construïts expressament per a la festa.

Un tro d'avís marca l'inici de la baixada. Tirats per cavalleries i acompanyats d'un grup de dolçainers, els caixons es transporten fins a l'antiga plaça de la Torre on tindrà lloc la *desencaixonà*, un dels moments culminants de la festa.

Un segon tro d'avís indica l'inici de la vesprada de bous. Immediatament, s'obri la porta d'un caixó tot soltant el primer bou. Centenars d'ulls l'escruten des de balcons, barreres i cadafals mentre els rodadors —joves especialitzats en esquivar les escomeses del bou— el citen per amidar la seua investida i ponderar-ne la bravura. Després d'aquestes primeres

—«Açò no és bou, açò
[és vaca!»

I, en efecte, si el bou es mostra mans, distret o amb poca força, la comissió organitzadora rep severes crítiques molt sovint en forma de sarcasme infantil:

*Ixe bou no val res
que mos tornen els dinés
Ixe bou no val res
calsonsillos al revés.*

Pel contrari, si és molt brau assolirà una reputació directament proporcional als danys materials i personals que ocasione: són gaire-

VICENT SALVADOR

*Hòmens i dones, grans
i petits, tot el poble
participa de la festa.
En la imatge,
un moment de
la baixada dels caixons
amb les penyes.*

Les colles d'amics queden per dinar —paella o algun arròs semblant— i es vesteixen amb samarretes dissenyades exclusivament per a l'ocasió que esdevenen un símbol distintiu de la quadrilla.

A les cinc de la vesprada totes les penyes i les quadrilles es concentren a la banda de dalt del poble per iniciar la baixada dels caixons. Els caixons, o calaixons, són habitacles de fusta muntats sobre rodes amb la mida justa perquè hi càpiga un bou. A dintre es transporten els animals amb la mobilitat absolutament limitada per motius de seguretat i amb l'objectiu, a més, d'evitar que es facen malbé les banyes.

escaramusses els entesos emetran el seu veredict en funció de l'eixida feta pel brau, condemnant la festa i els seus organitzadors al fracàs o assegurant-ne l'èxit i el prestigi. Vicent Sebastià, poeta costumista, retrata l'escena en un dels seus coneguts poemes satírics, «La història de Polvorín», que emetia Ràdio Puçol cap el 1950:

Quant el bou ja està en la
[plaça
el públic queda asombrat.
i en el murmullo se nota
que el «Polvorín» no ha agradat.
El personal fa roglillos,
s'ou una veu que es destaca
i diu en tono burló:

bé llegendaris en tota la comarca alguns bous de la ramaderia de Vicent Peris del Puig com el Malage, la Mona, Generoso o la vaca Marisol, embolada 48 vegades.

Mentre els *boueros* examinen el bou i «els de la primera por» el citen des d'una cantonada llunyana, a les cases continua la festa: hi ha berenar amb coques cristines, coques escudellades, braç de gitano o qualsevol altra perla de la rebosteria local —una de les millors de l'Horta—; i, en alguna casa vella, les quadrilles es munten la seua pròpia discoteca i es lliuren als excessos etílics fins que un nou tro d'avís anuncia la fi de la vesprada de bous.

Aleshores s'esdevé el veritable acte central de la celebració, el que la dota de major contingut simbòlic, el punt en què totes les peces individuals encaixen per donar lloc a un únic cos social que s'autocelebra: veïnes i veïns omplen els carrers per sopar a la fresca, bé en família, bé en colles d'amics, i gratificar els convidats amb el menú reglamentari: una *caragolà* ben coenteta, all i pebre si s'escau, i conill amb tomata. És el moment de restaurar els vincles familiars, de refermar relacions que la distància ha debilitat, de congratular-se del fet de ser puçolencs.

A les dotze de la nit, quan el sopar es troba encara en una incipient sobretaula, de nou un tro d'avís anuncia que cal plegar els atifells i posar-se a cobert perquè va a començar el bou embolat.

A la plaça s'ha plantat un tronc d'arbre amb un forat en la part superior que el travessa diametralment: és el piló on s'encabotarà el bou. Aquest, tancat de nou dins del caixó, s'enllaça de les banyes amb una corda que es passa pel forat del piló. Desenes de persones s'agafen de l'extrem que queda lliure per «estirar de la corda». Llavors s'obre la porta del caixó i es tiba la corda per encabotar el bou al piló. Ràpidament un munt de persones es llança a sobre de l'animal per immobilitzar-lo i procedir a l'embolada, fet que és atentament vigilat per la comissió organitzadora per evitar que algú amb mala fe malbarate el bou.

Quan ja la bèstia està més o menys dominada, hom li col·loca a les banyes uns ferratges que duen fixades unes boles de material inflamable. Un dels emboladors bota foc a les boles i un jove, elegit normalment a sorteig entre els clavaris o la penya organitzadora, talla la corda que subjecta el bou al piló. És el moment que hom escull per exhibir la seua valentia i, en molts casos, té un caràcter francament iniciàtic. De nou Vicent Sebastià glossa les implicacions íntimes que duu sovint l'actitud de qui talla la corda:

—Ací torne arrepenit.
Lo passat no se recorda;
t'assegure que esta nit,
Tonet, tallarà la corda.
La Comissió m'ha donat
un punyal que és tot d'acer.
Jure que vaig al piló
i la vida me la jugue jo,
per donar gust a un voler.
—Pués fes-ho aixina, Tonet.
Si a mi me vols alcançar,
si esta nit talles la corda,
quant tu vulgues, a l'altar.⁸

Per ajudar al tallador, alguns valents es disputen el *rabó* de l'animal per subjectar-lo en la seua eixida. Tant la «tallà de la corda» com «l'eixida del *rabó*» es reserven pels joves del poble: la intromissió d'un foraster no autoritzat pot acabar ben malament —el dia del bou juga un paper força important en la consolidació de la identitat col·lectiva i res millor per exaltar-la que l'expressió vehement de les rivalitats locals—.

Una vegada solt el bou es repeteixen les carreres i les rodades de la vesprada que acaben quan se li apaguen les boles i torna al rogle acompanyat pels mansos.

El ritual es repeteix diverses vegades —ara s'embolen un mínim de quatre o cinc bous— fins que, ben entrada la matinada, el darrer tro d'avís posa fi a la festa.

L'endemà, a bars i cantonades, el poble comenta les peripècies viscudes, la bravura dels animals, les borratxeres més sonades... mentre els xiquets juguen al carrer amb les banyes d'algun bou dels anys anteriors: un joc que es reiterarà al llarg de tot l'estiu i que n'assegura la pervivència i la renovació periòdica d'un imaginari col·lectiu bastit al voltant de la festa dels bous i esdevingut emblema identitari d'un poble.

NOTES

1. Carreres 42-43.
2. García 190.
3. Porcar 55-56.
4. Carbonell 285.
5. Ramon 47.
6. Programa... 1943, s.p.

7. Sebastià 169-170.

8. «Jo vullc un nóvio torero», Sebastià 175-179.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Vicent (1977): *Passeig sentimental d'un exiliat valencià*, Tavernes Blanques: L'Eixam.
- ALMELA I VIVES, Francisco (1962): *La fiesta de toros en Valencia*, València: Semana Gráfica.
- ÁLVAREZ DE MIRANDA, Ángel (1962): *Ritos y juegos del toro*, Madrid: Taurus.
- ARAZO, M. Ángeles i JARQUE, Francesc (1987): *Toros y vaquillas en Valencia*, València: Diputació Provincial.
- CARBONELL, Vicente (1672): *Célebre centuria que consagró la ilustre y real villa de Alcoy a honor y culto del soberano Sacramento del Altar (que sea por siempre alabado) en el año 1668. Escrivela Vicente Carbonell Dt. en Amb. derechos hijo de la misma Villa a quien la dedica. Añádense las historias de D. George y sucesos de los terremotos*, València, Lorenzo Cabrera. [Reedició facsimilar, Alacant: C.A.P.A., 1976].
- CARRERES ZACARÉS, Salvador (1926): *Bibliografía de los libros de fiestas valencianas*, València: Imprenta Hijos de F. Vives Mora.
- GARCIA I OSUNA, Antoni (2003): *Setze coses evengudes en lo lloch de Montcada (1632-1687)*, Montcada: Ajuntament de Montcada.
- HUGUET, Jesús (1995): «Fer "corros" (els bous embolats)» dins A ARIÑO (dir.), *Festes d'estiu. Calendari general de festes de la Comunitat Valenciana*, València: Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana, Institut Turístic Valencià, pp. 123-127.
- MEDINA RAMON, Vicente i GARCÉS FERRER, Jorge (1990): *100 anys de bous a Puçol*, Puçol: Ajuntament de Puçol.
- PORCAR, Pere Joan (1983): *Coses evengudes en la ciutat i regne de Valencia, (Dietari, 1589-1629)*, València, Institució Alfons el Magnànim, edició a cura de Ferran Garcia.
- PROGRAMA... (1943): *Programa de las fiestas que se celebrarán durante los días 4 al 9 de Septiembre 1943, en honor a Nuestra Señora al Pie de la Cruz*, Patrona de esta villa. Puçol.
- RAMON CLARAMUNT, Francisco (2002): *Cinquanta anys d'Història de Puçol (1933-1983)*. València: Brosquil edicions.
- SEBASTIÀ, Vicent (2004): *P'a festes les de Puçol. Obra Completa II*, edició a cura de Josep Vicent Frechina, València: Brosquil edicions.